

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ BUNALIMI VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Okan H. Aktan (*)

I - GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin (***) dış borçları ile ilgili bunalım, 1982 ortalarında Meksika'nın vadesi gelen ve önemli miktarlara ulaşan kısa vadeli dış borçlarını ödeyememesi ile su yüzüne çıktı. Meksika'nın dış borçlarının ertelenmesi konusunda Batılı bankalarla görüşmelere başladığı Ağustos 1982'yi izleyen dönemde uluslararası banka sistemini sarsan yeni olumsuz gelişmelerin ortaya çıkmadığı bir hafta yok gibiydi.

Zaire, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin öne sürdüğü koşulları yerine getiremediği için bu kuruluş tarafından açılan kredinin durdurulması üzerine Ağustos 1982'de borçlarını erteleme girişiminde bulundu. Peru, Brezilya, Bolivya, Küba, Arjantin, Venezuela, Ekvador ve Yugoslavya da Meksika ve Zaire'yi izleyerek 1982 yılı içinde borç ödeme güçlüğü içine düşen ülkeler arasına katıldılar.

Ödemeler güçlükleriyle karşılaşan ülkelere Şili 1983 Şubatında dış borçlarıyla ilgili yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini ilan etti. Zambiya, Küba ve Romanya da aynı şekilde 1983 başında dış borç faiz ve ana - para ödemelerini durdurdular.

Batı dünyasının banka sisteminde bir çok etkisi yaratan bu gelişmeler karşısında 1982 sonbaharından başlamak üzere bir dizi kurtarma operasyonları başlatıldı. 1981 ve 1982'de borçlarını ertelemek zorunda kalan ülke sayısı geçmiş 25 yıldaki ülke sayısına eşitti. 1981'de 11, 1982'de 12 ülke, alacaklı ülke hükümetleriyle veya özel bankalarla anlaşmaya vardı. Ertelenen borç miktarı 1981'de 2,4 milyar dolar düzeyinde kalırken 1982 ve 1983'de 30 ülkenin 100 milyar dolarlık borcu ertelendi. 1984'de ise 20 ülke için 110 milyar dolarlık bir borç erteleme gerçekleştirildi. Bunlar arasında en önemli olanları, Meksika'nın 49 milyar dolarlık, Venezuela'nın 21 milyar dolarlık borçlarını erteleyen ve borç geri ödeme koşullarını yumuşatan anlaşmalardı. Diğer taraftan Arjantin ve Brezilya, IMF'nin programına (borç almak için ileri sürülen ön koşullara) uymakta güçlük çektikleri için bu ülkelerin borç erteleme anlaşmaları gecikmeye uğradı.

Bu konuda akla ilk gelen soru AGÜ'lerin neden böyle bir bunalım içine düştükleri ve AGÜ'ler kadar gelişmiş ülkeleri de etkileyen bu bunalımın nasıl atlatılacağıdır.

(*) Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

(**) Bu çalışmada 'gelişmekte olan ülkeler', 'gelişen ülkeler' ve 'az gelişmiş ülkeler' eş anlamlı kullanılmış ve AGÜ'ler olarak kısaltılmıştır.

1982 Ağustosunda gelişen bu bunalım üzerine bu güne kadar bir çok yazı yazıldı. Ancak bu çalışmaların soruna genellikle mali açıdan yaklaştıkları, borç bunalımına nasıl bir çözüm bulunacağı sorusuna cevap aradıkları gözlenmektedir. Aslında üzerinde durulması gereken, AGÜ'lerin neden böyle bir çıkmaz içine girdikleridir. Bu ülkelerin borç yükümlülüklerini yerine getirememesi, aşırı ve sorumsuzca bir borçlanma politikasının sonucu mudur? Yoksa bu gelişmelerin arkasında başka nedenler - özellikle reel faktörler mi bulunmaktadır? Bu bunalımın tek sorumlusu AGÜ'ler midir? Aşağıda bu sorulara cevap vermeye çalışacağız.

Çalışmamızın ikinci kısmında 1970-1979 dönemindeki gelişmeler üzerinde kısaca duracağız. Üçüncü kısımda 1979'daki ikinci petrol şokunu izleyen olayları, dördüncü kısımda ise Türkiye'nin dış borçluluğunu ele alacağız. Son kısımda ise dış borçlanmayla ilgili geleceğe yönelik genel bir değerlendirme yapılacaktır.

II- 1970-1979 DÖNEMİ

AGÜ'lerin 1970'lerde hızlı bir borçlanma süreci içinde olduklarını gözlemekteyiz. Bir kısım AGÜ'ler bu dönemde ticari bankalardan önemli ölçülerde borç aldılar. Bu ülkelerin o dönemdeki GSMH büyüme hızları, ihracat gelirlerinin artış hızları ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler gözönüne alınırsa bu borçlanmanın genelde aşırı olduğu söylenemez. Özellikle dış borçlanmalarını verimli yatırımlar için kullanan ülkelerin borçlanmalarının bir sorun yaratmayacağı açıktı. Nitekim, borçlanmalarını kamu açıklarını kapatmak ve etkin olmayan politikalarını sürdürmek yerine bu kaynakları ekonomik büyümeleri ve ihracatlarını arttırmak için kullanan ve 1973'deki ilk petrol fiyatları artışı karşısında gerekli makro - ekonomik politika değişikliklerini gerçekleştiren ülkelerin bu konuda önemli bir sorunla karşılaşmadıklarını görmekteyiz. Bu ülkeler petrol şokunun etkisiyle büyüyen cari işlemler açıklarını ek dış borçlanmayla kapatma yoluna gittiler. 1975'de artan ihracat gelirlerinin yardımıyla 1976'da borçlanmaları azaldı ve 1977 ve 1978'de dış açıkları ekonomilerinin taşıyabileceği bir boyuta indi.

1970 ortalarında yaygınlaşan enflasyon, ödemeler açıklarını borçlanmayla kapatan ülkelerin yükünü oldukça hafifletti. Bu dönemdeki borçlanmalar sabit faiz hadleriyle yapılmıştı. Enflasyon, faiz yükü kadar mevcut borcun reel değerini de düşürdü. 1977 - 78'de borç servisi yükünün 1972'dekinden düşük olan ülke sayısı oldukça yüksekti.

Diğer yandan bir kısım ülkeler, ekonomilerinde, petrol fiyatı artışının gerektirdiği düzenlemeleri gerçekleştirmediler ve dış borçlanmayı, tüketimlerini 1973 öncesi düzeylerinde ve 1973 öncesi fiyatları ile sürdürme amacı için kullandılar. Türkiye de bu ülkeler arasındaydı. Bu ülkelerin ekonomik büyümeleri devam etmekle beraber dış ödemeler açıkları giderek büyümeye başladı. Bu açıkları borçlanma ile finanse etmeye çalışırken, bunların yükümlülüklerini karşılayacak olan ihracat gelirlerini arttırma konusunda herhangi bir çaba göstermediler.

Başlangıçta bu ülkeler için tehlikeli gidiş, enflasyon nedeniyle bir süre gizlenebildi. Çünkü dünya ekonomisindeki enflasyon bu ülkelerin ihraç ürünleri fiyatlarını yükseltiyordu. Fakat 1979'a gelindiğinde harcamalarını kısarak dış açıklarını küçültmeyen ülkeler önemli boyutlara ulaşmış cari işlemler açıkları ve borç servisi yüküyle karşı karşıya kaldılar.

III- 1979 SONRASI GELİŞMELER

Petrol fiyatlarının ikinci kez arttırıldığı 1979 yılını izleyen dönemde petrol ithal eden ülkeler yanında bir kısım sanayileşmiş ülkeler tekrar zor durumda kaldılar. Daha önce ekonomilerini birinci petrol şokuna ayarlamış olan AGÜ'ler oldukça iyi durumdaydılar. Artan petrol fiyatının faturasını ödemek için tekrar borçlanmak durumunda kalmakla beraber bu ülkelerin başlangıçtaki borç servisi yükü oldukça düşüktü. Buna karşın ilk şok karşısında gerekli düzenlemeleri yapmayanlar çok büyük boyutlara varan sorunlarla karşı karşıya kaldılar.

Görüldüğü gibi 1973'deki ilk petrol şoku ile 1979'daki durum arasında önemli farklılıklar bulunmaktaydı. 1970'lerin başlarında büyük boyutlara ulaşmış bir dış borçluluktan söz edilemezdi. Ülkelerin kredi itibarı gibi bir sorunu yoktu. 1974'deki borçlanmalarda borçlu ülkelerin bu borcu nasıl kullanacağı konusu borç veren ülkeler açısından çok büyük bir önem taşııyordu. İster tüketimleri için, ister ekonomilerinde yapısal değişim için borçlansınlar, borçlanma koşulları uygundu ve alacaklı ülkeler yeni kredi vermekte oldukça istekli görünüyorlardı. Fakat 1979'da durum değişmişti. 1974'de tüketim için borçlananlar, artan dış açık ve büyük boyutlara ulaşmış dış borçlarıyla yeni döneme giriyorlardı. Bankalar da yeni borç vermede oldukça isteksizdi.

1980-82 Ekonomik Durgunluğu

Bütün bunlara ek olarak 1980'lerdeki dünya ekonomisindeki gelişmeler de 1970'lerin başındakinden farklı bir yol izlemekteydi. 1980'lerde başlayan dünya ekonomik durgunluğu 1930'lardan bu yana en uzun süren bunalım oldu. 1974-75 durgunluğu, 1980'dekinden daha şiddetli başladı, fakat 1976'da kendini gösteren hızlı bir canlanmayla batılı ekonomiler durgunluktan çıktılar.

1980'de başlayan ekonomik durgunluk ise ikinci yılın sonunda beklenen canlanmayı göstermediği gibi 1982'de batılı ekonomilerin büyüme hızları negatife düştü. Ancak 1983'deki yavaş bir canlanma durgunluktan çıkışın ilk işaretlerini vermekteydi (Tablo 1).

TABLO 1
SANAYİLEŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
G.S.M.H. ARTIŞ HIZLARI
(Yıllık artış, %)

	1967-76	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Sanayileşmiş ülkeler	3,7	3,9	4,1	3,5	1,3	1,6	-0,2	2,6	4,9	3,4
Gelişen ülkeler ^a	5,7	6,0	4,7	4,3	2,3	0,7	-0,1	0,9	3,7	4,4
Büyük Borçlu ülk. ^b	6,5	6,0	5,0	6,4	4,7	1,8	0,4	-1,1	1,8	4,0
Petrol İthal eden ül.	5,6	5,8	6,4	5,0	5,0	3,1	1,7	1,8	3,7	4,3

a. IMF üyesi AGÜ'ler.

b. Arjantin, Brezilya, Endonezya, G.Kore, Meksika, Filipinler, Venezuela.

Kaynak : IMF, Occasional Paper No. 32, 1984, Tablo 1 ve 2.

1974-75 durgunluğunun kısa sürede sona ermesinde sanayileşmiş ülkelerin uyguladıkları genişletici para ve maliye politikalarının büyük bir payı oldu. Fakat bunun sonucunda 1970'lerde kendini hissettirmeye başlayan diğer yapısal sorunların da katkısıyla (emek verimliliğinin düşmesi, işgücü piyasasının bunu telafi edecek esnekliği gösterememesi, artan kamu harcamaları ve artan korumacılık gibi) enflasyon hızı ve işsizlik istenen düzeye indirilemedi. Fakat bu enflasyonist gelişme, diğer yandan, 1970 ortalarında reel faiz oranlarının negatife düşmesine yol açarak durgunluktan çıkışı kolaylaştırdı.

1979'daki petrol fiyat artışlarının etkisi, bir önceki dönemdekiyle aynı olmakla beraber (fiyatlar üzerinde enflasyonist, üretim üzerinde deflasyonist), sanayileşmiş ülkelerin bu dönemdeki tepkisi farklı oldu. Batılı ülkelerin fiyatların kontrolüne ağırlık vermeleri sonucu enflasyon düşürüldü, fakat faiz oranları önemli ölçüde yükseldi. Yüksek faiz oranları, ekonomik durgunluğun bir öncekinden iki misli uzun sürmesinde başlıca etkenlerden biriydi.

1979 petrol fiyatı artışı karşısında sanayileşmiş ülkelerin uyguladıkları bu sıkı para politikaları AGÜ'ler üzerinde çok olumsuz etkiler yarattı. İhraç mallarına olan talebin düşmesi, AGÜ'lerin hem dış satım hacminin, hem de ihraç malları fiyatlarının düşmesine yol açtı. Bu dönemde temel mal fiyatları, reel olarak, 1930'lardan beri en düşük düzeyinde bulunmaktaydı.

Bu gelişmelerin sonucu AGÜ'lerin ekonomik büyümeleri de yavaşladı. 1967-76 döneminde ortalama yüzde 5,7'lik, 1977'de yüzde 6,0'lık bir büyüme hızı elde etmiş olan AGÜ, GSMH'larında, 1980'de yüzde 2,3'lük, 1981'de yüzde 1,0'lık bir artış sağlayabildiler. 1982'deki büyüme hızları ise negatifti. 1983'de gerçekleştirebildikleri büyüme hızı ise yüzde 1'in altında kalmaktaydı. AGÜ'lerin 1981-83 arasında elde ettikleri bu büyüme hızları II Dünya Savaşından bu yana gördükleri en düşük hız olmaktadır (Tablo 1).

AGÜ'lere Sağlanan Fon Akımlarındaki Azalma

1979 ikinci petrol şoku ile AGÜ'lerin içine düştükleri güçlükler sonucunda bu ülkelere borç vermenin riski oldukça yükselmmişti. Artan reel faizler, bu ülkelerde yüksek faizleri masedecek ve borç servisini karşılayabilecek derecede yüksek verimli yatırımların alanını oldukça daraltmıştı. Bir taraftan sanayileşmiş ülkelerdeki durgunluğun neden olduğu AGÜ'lerin azalan ihracat gelirleri ve ticaret hadlerindeki kayıpları, diğer yandan AGÜ'lerin artan dış borçlulukları ve borç servis yükleri karşısında özel bankaların bu ülkelere yeni kredi olanakları sağlamalarındaki çekingenliklerini anlamak zor değil. Fakat 1980'lerde AGÜ'lere sağlanan fon akımlarındaki azalma sadece bu ülkelerin kredi - itibarlarını kaybetmelerinden kaynaklanmamaktadır. 1970'lerin sonlarından itibaren verimli yatırımlar için kullanılacak tasarrufların dünya gelirin oranının azaldığı gözlenmektedir. Bu gelişmede sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıklarının giderek artmasının ve OPEC cari işlemler fazlalığının erimesinin önemli bir payı bulunmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde bütçe açıkları özel tasarruflarla enflasyonist olmayan bir şekilde kapatılırken, AGÜ'lerde bu açıkların enflasyon vergisiyle finanse edildiklerini gözlemekteyiz. Bu nedenle, özellikle büyük borçlu ülkelerde, artan dış borçlulukla birlikte enflasyonun da hızlanması bir tesadüf olmamaktadır.

Bu gelişmeler sonucu, bugün, uluslararası piyasada daha küçük tasarruflar için artan bir rekabet söz konusu olmaktadır. Bunun etkilerini son yıllarda AGÜ'lere sağlanan yeni krediler ve borç taahhütlerindeki azalmada izliyebiliriz.

AGÜ'lerin Uzun Vadeli Borçlanmaları

AGÜ'lere sağlanan uzun vadeli kredilerin 1982 ve 1983 yıllarında gerilediği gözlenmektedir. 104 ülkeye ⁽¹⁾ verilen uzun vadeli yeni borçlar (borç ertelemeleri dışında) 1981'deki rekor düzeyi olan 114 milyar dolardan 1982'de 106 milyar dolara ve 1983'de 86 milyar dolara düşmüştür (Tablo 2). 1981-83 arasında resmi kaynakların sağladığı fonlarda 2 milyar dolarlık bir artışa karşın 1983'de özel kaynaklardaki azalma 30 milyar doları aşmaktadır.

(1) Dünya Bankasının kayıtlarını tuttuğu Debtor Reporting System (DRS)e dahil 104 ülke.

TABLO 2
UZUN VADELİ BORÇLER VE FON AKIMLARI, 1974-85
(milyar dolar).

	1974	1978	1980	1981	1982	1983 ^a	1985 ^b
Gelişen Ülkeler^c							
Uzun Vadeli Borçlar (Transferi gerçekleşmiş)	135,4	301,2	411,6	470,1	525,6	597,6	655
Yeni Krediler	36,4	80,6	97,5	114,2	105,6	86,4	85
(Özel Kaynaklar)	(25,6)	(61,2)	(69,2)	(85,6)	(75,6)	(55,2)	(55)
(Özel, garantisiz)	(11,3)	(15,3)	(22,6)	(32,9)	(21,7)	(9,7)	(..)
Borç Servisi	19,7	47,5	71,1	83,0	91,1	85,4	92
Ana para	13,1	31,9	40,4	44,3	45,3	40,7	42
Faiz	6,6	15,6	30,7	38,7	45,8	44,6	50
Net Transfer^d	16,7	33,2	26,4	31,2	14,5	1,0	- 7
Uzun Vadeli Borç İçinde (%) :							
Mali Piyasalardan Kamu Borçlanması	22	34	38	39	41	44	..
Dalgalı Kurla Kamu Borçlanması	12	22	27	30	32	36	..
Tavizli Borç^e	33	27	24	22	21	19	..
Özel Kaynaklardan Borçlanma	55	60	61	63	64	65	65

a. Geçici.

b. Tahmin.

c. 104 DRS ülkesi.

d. Yeni krediler (transferi gerçekleşen) eksi borç servis ödemeleri.

e. Tavizli borç tanımı için dipnot 5'e bakınız.

Kaynak : World Bank, World Debt Tables 1984-85, Tablo 1, s. xi.

AGÜ'lerin kamu garantisi olmayan özel borçlanmalarının 1981'de 33 milyar dolardan 1983'de 10 milyar doların altına düştüğü, kamu ve kamu garantili borçlanmaların ise 1982'deki en yüksek değeri olan 84 milyar dolardan yüzde 9'luk bir azalma ile 77 milyar dolara indiği gözlenmektedir.

Kredi taahhütleri

AGÜ'lerin kamu ve kamu garantili borçlanmalarıyla ilgili olarak sermaye fazlalığı olan ülkelerin taahhütlerinde 1981-83 yılları arasında yüzde 21'lik bir azalma gözlenmektedir. Bu tarihler arasında kredi taahhütleri 100 milyar dolardan 79 milyar dolara düşmüştür (Tablo 3). Büyük borçlu ülkeler ⁽²⁾ için verilen taahhütler aynı dönemde 55 milyar dolardan 39 milyar dolara inerken (yüzde 29'lük bir azalış), düşük - gelirli Afrika ülkeleri için bu azalma yüzde 47'yi bulmaktadır (1980'de 5,6 milyar dolardan 1983'de 3 milyar dolara).

TABLO 3
GELİŞEN ÜLKELERE VERİLEN TAAHHÜTLER, 1974-84
(milyar dolar)

	1974	1976	1978	1980	1981	1982	1983
Bütün AGÜ'ler ^a	38,2	53,2	81,4	90,9	99,8	94,0	79,1
Düşük Gelirli Afrika Ülkeleri	2,9	2,9	4,0	5,6	3,6	3,8	3,0
Düşük Gelirli Asya Ülkeleri	4,7	3,2	4,8	9,6	6,6	7,0	4,2
Büyük Borçlu Ülkeler	20,6	28,8	43,7	48,6	54,9	51,2	39,0

a. DRS Ülkeleri

NOT : Düşük Gelirli Ülkeler, 1983 kişi başına GSMH'ları 400 \$'ın altında olan ülkeler Düşük Gelirli Afrika ülkeleri, Sahra'nın altındaki 26 ülkeyi, düşük gelirli Asya ülkeleri ise 8 ülkeyi kapsamaktadır.

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85.

(2) 1983 yılı sonunda dış borcu \$ 15 milyarı aşan 12 ülke : Arjantin, Brezilya, Endonezya, Hindistan, İsrail, Güney Kore, Meksika, Mısır, Şili, Türkiye, Venezuela ve Yugoslavya.

Kredi taahhütlerindeki bu azalmanın büyük bir kısmı özel kaynakların taahhütlerindeki düşüşten kaynaklanmıştır. Bu azalma, 1981—83 döneminde, bütün AGÜ'ler için yüzde 27, büyük borçlu ülkeler için yüzde 35'dir. Düşük - gelirli Afrika ülkeleri için bu kaynağın hemen hemen kurduğu söylenebilir : 1979'da 1,5 milyar dolar olan özel taahhütler, 1983'de 149 milyon dolara düşmüştür. Bu rakamlar, kredi itibarının bu ülkelerde ne derece düştüğünün bir göstergesidir.

Bundan daha önemli bir gelişme, resmi kaynakların tavizli ve tavizsiz taahhütlerindeki azalmadır. Bütün AGÜ için resmi kredi taahhütlerinde yüzde 21'lik, büyük borçlu 12 ülke için yüzde 28'lik bir azalış gözlenirken, en fazla dış kaynağa ihtiyacı olan ve geniş ölçüde açılığın hüküm sürdüğü Afrika ülkeleri için kredi taahhütlerindeki azalma yüzde 33'ü bulmaktadır (Bknz World Bank (1985)).

Resmi kaynakları oluşturan çok taraflı kuruluşların (IBRD ve IDA) taahhütlerindeki azalma yalnız düşük - gelirli Afrika ülkelerine yansırken, iki taraflı kuruluşların taahhütlerindeki azalma bütün AGÜ'leri kapsamakta ve iki taraflı kredilerin kaynağını oluşturan üç grubu da içermektedir : OECD'nin DAC üyeleri, OPEC üyeleri ve merkezî planlı Doğu - Avrupa Ülkeleri. Bu kuruluşların borç taahhütlerindeki azalma, bütün AGÜ'ler için yüzde 40, büyük - borçlu ülkeler için yüzde 60, düşük gelirli Afrika ülkeleri için yüzde 50'yi bulmaktadır.

Bunlara ek olarak taahhütlerdeki bu azalma, tavizli krediler (ODA) ve tavizsiz krediler (ihracat destek finansmanı) nı da kapsamaktaydı. Bütün AGÜ'ler için tavizli iki - taraflı krediler 1980—83 arası yarı yarıya azalarak 6,7 milyar dolara, tavizsiz krediler ise 1/3 azalarak 7,4 milyar dolara indi. Bu düşüşte, borç veren ülke paralarının dolara karşı uğradığı değer kaybının da bir payı bulunmaktadır.

Cari İşlemler Açıkları ve Finansmanı

Yukarıda özetlediğimiz gelişmeler (ikinci petrol fiyatları artışının AGÜ'lerin cari işlemler dengesine getirdiği ek külfet, dünya ekonomik durgunluğu sonucu AGÜ'lerin ihraç mallarına olan talebindüşmesi, ticaret hadlerinin AGÜ'lerin aleyhine dönmesi, yükselen reel faiz hadleri v.b.), AGÜ'lerin cari işlemler açıklarının giderek büyümesine yol açtı. 1977'de petrol ithal eden AGÜ'lerin cari işlemler açıkları 30 milyar dolardan 1981'de 108,5 milyar dolara yükseldi (IMF (1984), T. 20). Bu açıklarda faiz yükünün katkısı azımsanmayacak ölçüdeydi : 1981 ve 1982 yıllarını kapsayan iki yılda faiz ödemeleri, toplam olarak, 1980 yılına göre, 24,5 milyar dolarlık bir artış göstermiştir. Dış borçlanma olanaklarındaki azalma ise, yukarıda değinildiği gibi, çok önemli boyutlara varmaktadır. 1982—84 yılları arasında net dış borçlanmada kaydedilen 55 milyar dolarlık azalış (IMF (1984), T. 28), petrol ithal eden AGÜ'lerin karşılaştıkları güçlüklerin boyutu konusunda bir fikir verebilir. Bu durum karşısında AGÜ'ler, dış açıklarını, çok büyük miktarlara varan kısıntılarla kapatmak zorunda kaldılar.

Aslında, AGÜ'lerin cari işlemler açıklarını küçültmede gösterdikleri başarının ekonomik maliyeti yüksek olmuştur. Bir çok ülkede bu kısıntılar dış alımları azaltmak veya ithal talebini düşürmek yoluyla sağlanmıştır. Reel olarak ithalatta yapılan kısıntı Arjantin'de 1982'de yaklaşık yüzde 50, Meksika'da yüzde 40 (aynı yıl), Venezuela'da yüzde 30 (1983) ve Brezilya'da yüzde 33'ü (1980-83) bulmaktadır (Wolf (1985), s. 12). 1981-83 yılları arasında petrol ithal eden AGÜ'lerin tümünün ithalatlarında gerçekleştirdikleri kısıntı 65 milyar doları aşmaktaydı. Bütün AGÜ için bu rakam 83 milyar doları bulmaktadır (IMF, (1984),T.20). Dışalıkların GSMH'ya oranı Brezilya'da 1980-83 arasında yüzde 6,0'dan 4,6'ya, Şili'de yüzde 30,4'den yüzde 21,3'e inmiştir. Krueger (1985), GSMH'ya oranla yüzde 10'ları bulan bu boyuttaki kısıntıları düşünenin bile hemen hemen olanaksız olduğunu ifade etmektedir.

Ancak, aralarında Kore ve Türkiye'nin bulunduğu bir kaç ülke 1980'lerde, ciddi bir durgunluğa düşmeyecek şekilde, reel olarak ihracat ve ithalatlarını arttırmayı başarmıştır. Diğer ülkelerde ihracat ya reel olarak gerilemiş (Arjantin ve Venezuela) ya da herhangi bir artış göstermemiştir (Brezilya).

Görüldüğü gibi dengeleme geniş ölçüde kamu harcamalarını da kapsıyacak şekilde iç talebin kısılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Böyle bir sonucun elde edilmesinde sanayileşmiş ülkelerde uygulanan ve AGÜ'lerin ihracatlarını arttırmalarını engelleyen korumacılık politikaları kadar, AGÜ'lerin kendi uyguladıkları içe dönük, ithal ikameci politikalar da rol oynamaktadır. Bu uygulamaların sonucu, iç tüketimin gerek toplumun refahı, gerekse politik açıdan arzu edilmeyen ölçülerde düşmesi olmuştur. Örneğin, 1982'de, kişi başına tüketimde meydana gelen azalma Arjantin'de yüzde 10, Meksika'da yüzde 6 ve Brezilya'da yüzde 3'tür.

Dış Borçlardaki Gelişmeler

AGÜ'lerin (3) uzun vadeli dış borçları 1974'de 135 milyar dolardan 1980'de 412 milyar dolara, 1984 ise 655 milyar dolara yükseldi. DRS dışında kalan ülkeler ve kısa vadeli borçların eklenmesiyle AGÜ'lerin 1980'de 610 milyar olan toplam dış borçlarının 1984'de 900 milyar dolara yaklaştığı görülür (Tablo 4). 104 ülkenin 1980-83 arası yılda ortalama yüzde 13 üzerinde artan dış borçluluğu, 1984'de sadece yüzde 9,5 oranında arttı. 1984 rakamı olan 655 milyar dolar, uzun vadeliye çevrilen 25 milyar dolarlık borcu da içermektedir. DRS dışında kalan AGÜ'ler, kısa vadeli borçlar ve IMF kredisinin de eklenmesiyle elde edilen dış borcun geniş tanımında borçluluk artışı daha da yavaş olmakta, 1981'deki yüzde 15'lik artış, 1984'de yüzde 6'ya inmektedir.

(3) *Debtor Reporting System (DRS)*e dahil 104 ülke.

TABLO 4
GELİŞEN ÜLKELERİN TOPLAM BORÇLARI, 1980-85
(milyar dolar).

	1980	1981	1982	1983 ^a	1984 ^b	1985 ^b	Yıllık Artış (%)	
							1980-83	1983-85
DRS Ülkeleri	540	629	699	761	810	880	11.4	7.3
Uzun Vadeli Borç	412	470	525	598	655	710	12.4	8.6
Resmi Kaynaklardan	160	174	191	209	225	245	8.9	7.9
Özel kaynaklardan	252	296	334	388	430	465	14.4	9.1
Kısa - Vadeli Borç	119	145	155	134	122	{ 170	3.9	} 2.1
IMF Kredisi	9	14	19	29	33		39.0	
Diğer AGÜ'ler	70	73	76	82	85	90	5.3	4.7
Uzun Vadeli Borç	59	58	57	60	62	64	0.6	3.2
Resmi Kaynaklardan	17	18	19	20	20	21	5.4	2.4
Özel Kaynaklardan	42	40	38	40	42	43	- 1.6	3.6
Kısa Vadeli Borç	11	15	16	20	20	{ 26	19.9	} 8.3
IMF Kredisi	0	0	3	2	3			
TOPLAM	610	702	775	843	895	970	10.8	7.0
Toplam Borçluluk Artışı (%)								
Bütün AGÜ'ler		15.1	10.4	8.8	6.2	8.4	10.8	7.0
DRS Ülkeleri		16.5	11.1	8.9	6.4	8.6	11.4	7.3

a. Geçici

b. Tahmin

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85, s. ix.

1985 yılında AGÜ'lerin dış borçluluklarının ekonomik canlanma sonucu yüzde 8'lik bir artışla 970 milyar dolara çıkması beklenmektedir. Kısa vadeli borçların önemli bir kısmı ve uzun vadeli özel borçların büyük kısmı özel bankalardan yapılan borçlanmalardan kaynaklanmaktadır. 1984'de bütün AGÜ'lerin toplam borçlarının 3/5'i özel bankalara olan borçlardır ve 550 milyar doları bulmaktadır. OECD'nin çalışmaları

rına göre yukarıda verilen sayılar kısa vadeli borçları tam olarak yansıtmamaktadır. Bunlara en az 20 milyar dolar eklemek gerekmektedir.

Dünya ekonomik bunalımı, AGÜ'lerin ekonomik büyüme hızlarının, dış satım gelirleri, döviz rezervleri ve borç stoklarındaki artış hızlarının altında kalmasına yol açmıştır. Bunun sonucu, DRS ülkelerinin toplam kamu ve kamu garantili borçlarının mal ve hizmet ihracına oranı 1974'de yüzde 72'den iki kat artarak 1983'de yüzde 145'e, yine bu borçların GSMH'ya oranları aynı tarihler arasında yüzde 14'den yüzde 30'a yükselmiştir (Tablo 5). 1974 yılında AGÜ'lerin döviz rezervleri dış borçların yüzde 64'ünü karşılarken bu oran 1983'de yüzde 24'e kadar düşmüştür.

Tablo 5'de AGÜ'ler, büyük borçlu 12 ülke ve Türkiye için dış borçların dış satım, GSMH ve rezervlerle ilgili oranları verilmiştir. Dış borç açısından Türkiye'nin durumunun, her üç göstergede de, büyük borçlu ülkeler ortalamasından daha olumsuz olduğu görülebilir.

TABLO 5
DIŞ BORÇLARIN İHRACAT, GSMH VE REZERVLERE ORANI, 1974-83 :
Gelişen Ülkeler, Büyük Borçlu Ülkeler ve Türkiye
(%)

	1974	1978	1980	1982	1983
AGÜ'ler^a					
DB/MHI	72,2	110,5	88,6	113,7	144,6
DB/GSMH	13,8	19,6	18,7	24,1	29,9
REZ/DB	64,3	42,8	49,9	29,5	23,8
Büyük Borçlu Ülkeler^b					
DB/MHI	96,8	134,3	108,0	128,3	167,0
DB/GSMH	13,3	18,0	17,1	22,6	29,3
REZ/DB	43,7	36,9	37,5	20,9	18,2
Türkiye					
DB/MHI	150,1	225,4	414,6	201,3	191,0
DB/GSMH	10,2	12,2	26,1	29,7	30,7
REZ/DB	75,9	25,7	23,0	16,6	17,6

a. 104 DRS ülkesi

b. 12 ülke (Dipnot 2'ye bakınız)

DB : Dış Borç (transferi gerçekleşmiş)

MHI : Mal ve hizmet ihracı

REZ : Rezervler

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85.

Artan Dış Borç Servis Yüki

Artan cari işlemler açıkları karşısında resmi kaynaklardan borçlanma sıkıntısı çeken AGÜ'ler 1980'den sonra kısa vadeli borçlanmaya ağırlık verirken özel finans kurumlarından yaptıkları borçlanmalarını da giderek arttırmışlardır. Kısa vadeli borçların toplam borçları içindeki payı 1977'de yüzde 17'den 1981'de yüzde 21'e yükselmiştir (IMF (1984), T. 37). 104 DRS ülkesinin mali piyasalardan yaptıkları borçlanmalarının uzun vadeli borçlar içindeki payı ise 1974'de yüzde 22'den 1981'de yüzde 39'a, 1983'de yüzde 44'e kadar yükseldiği gözlenmektedir. Toplam borç içinde özel kaynaklardan sağlanan borçların oranı ise 1974'de yüzde 55'den 1984'de yüzde 65'e yükselmiştir (Tablo 3).

Yükselen faiz oranlarıyla birlikte borçlanmada özel piyasalara giderek ağırlık verilmesi borçlanmanın maliyetini arttıran bir etki yaratmıştır. Özel piyasadan yapılan borçlanmaların yüzde 70'ine değişken faiz oranları uygulanmaktadır. Bunun yanında 1980'lerde faiz oranlarında hızlı bir artış ortaya çıkmıştır. Uzun vadeli kamu ve kamu garantili borçlanmalarda uygulanan faiz oranları 1973'de yüzde 6,6'dan 1981'de yüzde 11,3'e kadar yükselmiştir. Bunu izleyen iki yılda ise faizlerde bir düşüş gözlenmektedir (1982'de yüzde 10,7, 1983'de yüzde 9,7).

Özel kaynaklardan yapılan borçlanmalarda faiz oranları genellikle daha yüksek olmaktadır. Özel kaynaklar, verdikleri borçlara uyguladıkları faizlerde LIBOR'u temel almakta, bunun üzerine bir marj eklenmektedir (masraf ve risk payı). Dolar için 6 aylık LIBOR 1977'de yüzde 6,5'dan 1980'de yüzde 14,3'e, 1981'de ise yüzde 16,6'ya kadar yükselmiştir. Buna paralel olarak özel kaynakların uyguladıkları faizlerin 1974'de yüzde 9,7'den 1981'de 14,3'e yükseldiği gözlenmektedir. Bu ortalama faiz oranları taahhüt anında geçerli faizlerden hesaplanmıştır. Değişken faizli borçların faizi piyasa koşullarına göre değişmekte, yukarıdaki oranlardan daha yüksek olabilmektedir.

1981'de en yüksek düzeyine çıkan faiz oranlarının 1982 ve 1983'de geriledikten sonra 1984'de tekrar yükselmeye başladığı görülmektedir. Reel dolar faiz oranları ise 1984'de yüzde 7,2 ile tarihinin en yüksek düzeyine ulaşmış bulunmaktadır. Reel faizin petrol ithal eden ülkelerin ihrac malları fiyatına göre hesaplanması durumunda bu oranın yüzde 24'e ulaştığı görülür.

Faiz oranlarındaki bu artışın sonucu, AGÜ'lerin faiz ödemeleri 1974'de 6,6 milyar dolardan 1978-80 arasında iki kat, 1980-84 arasında yüzde 63'lük bir artış göstererek 1984'de 50 milyar dolara yükseldi (Tablo 2). Toplam borç servisi ise 1974'de 19,7 milyar dolardan 1984'de 92 milyar dolara çıktı. Faiz oranlarındaki artışa paralel

olarak faiz ödemelerinin toplam borç servisi içindeki payının yüzde 34'den (1974) yüzde 54'e (1984) yükseldiği görülmektedir (4).

AGÜ'lerin borç servis yükünün artmasının tek nedeni uluslararası piyasalarda faiz oranının yükselmesi değildir. Borç ertelemeleri de borçlanmaların faiz yükünü arttıran bir etki yapmaktadır. Borçlu ülkelerin artan riskliliği karşısında ertelenen borçlara ve yeni kredilere daha yüksek faiz uygulanırken piyasa faiz oranına eklenen marj da artmaktadır. Genellikle LIBOR'un üzerinde yüzde 1 civarında bulunan bu marj (masraf ve risk primi) borç ertelemeleri yapan ülkeler için yüzde 2'ye kadar çıkmaktadır.

AGÜ'lerin borç servis yükünü arttıran diğer bir etken, bu ülkelerin uzun vadeli kamu borçlanmalarında, borcun dolarla belirlenen kısmının giderek artan bir paya sahip olmasıdır (1974'de % 65, 1983'de % 76). Bu durum, dolar kurunun ve dolar faiz oranlarının yüksek olduğu bir dönemde AGÜ'lerin toplam borç yüküne ek bir külfet getirmiştir. 1979-82 arasındaki dönem için bu ek külfetin miktarının bütün AGÜ'ler için 30 milyar doları bulduğu hesaplanmıştır (Solomon (1984)).

Buna ek olarak AGÜ'lerin kısa ve uzun vadeli toplam kamu borçlarında değişken faiz oranları üzerinden yapılan borçların payının giderek arttığı görülmektedir (1974'de bu oran % 18'den 1983'de % 51,2 yükselmiştir). Bu uygulama da faizlerin artış sürecine girdiği dönemlerde AGÜ'lerin borç servis yükünün artmasına yol açmıştır.

Borç servisinde, özellikle faiz ödemelerinde gözlenen bu hızlı artış AGÜ'leri, yeni borçlanmalarının önemli bir kısmını borç ana para ve faiz ödemelerine ayırmaları zorunluluğunda bırakmıştır. Son iki yılda faiz oranlarındaki düşmeye paralel olarak borç servisinde bir azalma görülmekle beraber, yukarıda değinildiği gibi borç taahhütlerinin de azalması sonucu her hangi bir yılda AGÜ'lere sağlanan net transferlerin (yeni borçlanma eksi dış borç servis ödemeleri) aynı yılda o ülkelere sağlanan kredilere oranı giderek düşmektedir. 1974'de net transferler yeni borçlanmanın yüzde 46'sını oluştururken bu oran 1980'de yüzde 27'ye, 1983'de yüzde 1'e düşmüştür. 1984'de ise dış borç servis ödemeleri yeni borçlanmaları 7 milyar dolar aşmıştır. Bu ortalama oranlar, bölgeler arasındaki mevcut büyük farklılıklar nedeniyle, ülkelerin tek - tek gerçek durumunu göstermekten uzaktır. Örnek olarak, Sahra - Altı Afrika ülkeleri, Güney Asya ve Doğu Asya - Pasifik ülkelerinin borç servis yükündeki artışlar önemli olmakla beraber, bu ülkeler, yine de, 1983'de borç ana para ve faiz ödemelerinden sonra o yıl aldıkları kredilerin yüzde 27 - 45'ini ellerinde tutabilmişlerdir. Buna karşın Büyük Borçlu ülkeler yeni borçlanmalarından yüzde 24 daha fazlasını, Latin Amerika ülkeleri ise yüzde

(4) Yukarıdaki veriler sadece 104 ülkeye ait uzun vadeli borçlarla ilgilidir. IMF verilerine göre kısa vadeli borçlar da göz önüne alınırsa 1985'de AGÜ'lerin faiz ödemeleri 80 milyar doları, toplam borç servisi ise 143 milyar doları bulmaktadır (IMF (1984), T. 38).

35 daha fazlasını borç servisi olarak geri ödemişlerdir. Kuzey Afrika, Güney Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri de 1983'de aldıkları kredilerden daha fazlasını borç servisi olarak ödeyen ülkeler arasındadır (Tablo 6).

TABLO 6
AGÜ'LERİN TOPLAM BORÇLANMALARINDA ^a
NET TRANSFER / YENİ KREDİLER ORANI (%)

	1974	1980	1983
Sahra - altı Afrika	58,8	53,8	42,0
Doğu Asya - Pasifik	51,6	33,5	27,3
Latin Amerika	44,3	11,7	- 34,5
Kuzey Afrika - Orta Doğu	38,8	18,2	- 3,0
Güney Asya	60,6	61,0	45,2
Güney Avrupa - Akdeniz	31,0	42,0	- 10,2
BÜTÜN AGÜ'ler ^b	45,9	27,1	1,2
Büyük Borçlu Ülkeler	45,0	18,6	- 23,7
Türkiye	27,1	54,4	- 39,7

a. Kamu ve Özel uzun vadeli borçlanma

b. DRS ülkeleri

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85'den hesaplanmıştır.

Dış borçlara uygulanan faiz oranları ve toplam borç servisindeki bu artışlara paralel olarak borçlu ülkelerin ihracat gelirleri ve ekonomik büyümelerinde de bir artış sağlanabilseydi, AGÜ'lerin dış borç yükündeki artış büyük bir sorun yaratmayabilirdi. Fakat gelişmelerin bu yönde olmaması, AGÜ'lerin likidite sorunlarının boyutunu arttırmıştır. Bir bütün olarak AGÜ'lerde borç servisinin mal ve hizmet ihracına oranı 1974-83 arası dönemde yüzde 100'ün üzerinde bir artış göstermiştir (Toplam borç servisi/ihracat oranı 1974'de 8,5'dan 1983'de 19,1'e yükselmiştir (Tablo 7)). Dış borç servisinin GSMH'ye oranı ise aynı dönemde % 1,6'dan % 3,9'a yükselmiştir.

TABLO 7
DIŞ BORÇLULUK İLE İLGİLİ GÖSTERGELER :
Gelişen Ülkeler, Büyük Borçlu Ülkeler ve Türkiye
(%)

	1974	1978	1980	1982	1983
Gelişen Ülkeler ^a					
TBS/MHİ	8,5	15,4	13,5	17,2	19,1
TBS/GSMH	1,6	2,7	2,9	3,6	3,9
Faiz/MHİ	2,9	5,2	6,2	8,9	10,0
Faiz/GSMH	0,6	0,9	1,3	1,9	2,1
Büyük Borçlu Ülkeler					
TBS/MHİ	11,2	21,0	17,9	21,0	22,1
TBS/GSMH	1,5	2,8	2,8	3,7	3,9
Faiz/MHİ	3,9	7,0	8,3	11,5	12,9
Faiz/GSMH	0,5	0,9	1,3	2,0	2,3
Türkiye					
TBS/MHİ	11,5	11,6	27,8	22,2	29,1
TBS/GSMH	0,8	0,8	1,7	3,3	4,7
Faiz/MHİ	4,4	5,8	16,7	11,6	14,5
Faiz/GSMH	0,3	0,3	1,1	1,7	2,3

a : 104 DRS ülkesi

NOT :

TBS : Toplam borç servisi (Anapara ve faiz ödemeleri)

MHİ : Mal ve hizmet ihracı

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85.

Faiz ödemelerinin mal ve hizmet ihracına oranı 1974-83 döneminde yüzde olarak, 2,9'dan 10,0'a, GSMH'ya oranı ise 0,6'dan 2,1'e yükseldiği yine aynı tablodan görülebilir. Söz konusu dönemde bu oranların üç kattan fazla bir artış göstermesi AGÜ'lerin dış borç konusunda içinde buldukları güçlüklerin artmakta olduğunun bir kanıtıdır.

Borçlanma Koşullarının Ağırlaşması

AGÜ'lerin borçlanma koşullarındaki ağırlaşmanın diğer bir göstergesi yeni borçlanmalara tanınan ödemesiz sürenin giderek kısalması ve borçlanmanın "bağış unsuru" (5) nun azalması, hatta özel kaynaklı borçlanmalarda bunun negatife dönmesi olgusudur. 1974—83 döneminde resmi kaynaklardan yapılan borçlanmalarda ödemesiz süre 7,1 yıldan 5,6 yıla; özel kaynaklardan yapılan borçlanmalarda ise bu sürenin, aynı dönemde, 3,5 yıldan 2,8 yıla indiği gözlenmektedir (World Bank (1985)). Borcun bağış unsuru ise, yine aynı dönemde, resmi kaynaklı borçlarda yüzde 40,4'den yüzde 17,6'ya inerken, özel kaynaklı borçlanmalarda bu yüzde 1979'dan beri negatife dönmüştür. Diğer bir deyimle AGÜ'lere sağlanan özel kaynaklı kredilerin borç servisi, 1979'dan bu yana, reel olarak, verilen krediyi aşmaktadır.

IV— TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLULUĞU

Türkiye ilk petrol şokuna uyum sağlamayan, artan petrol fiyatlarının ekonomideki olumsuz etkilerini giderek artan dış borçlanmayla finanse etmeye çalışan ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye 1980'den önce ekonomik bunalıma girmiş, dış borçlarını 1978 ve 1980 arasındaki üç yılda yardım konsorsiyumu ile, 1979 ve 1981 yıllarında ise ticari bankalarla yaptığı görüşmelerle ertelemek zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin kamu ve kamu garantili uzun vadeli dış borçları 1974—80 arası dört kat büyüyerek 4,5 milyar dolardan 18,7 milyar dolara yükselmiş, 1980'i izleyen üç yılda 19 milyar dolarlık düzeyini korumuştur (6). 1983'deki bu borcun yüzde 73'ü resmi kaynaklardan sağlanmıştır. Yine aynı yılda toplam dış borcun transferi gerçekleşen kısmının (15,9 milyar \$) yüzde 3'ü devlet garantisi olmayan özel kaynaklardan sağlanmıştır (Tablo 8).

(5) *Bağış unsuru, herhangi bir yıldaki borç taahhütleri ile ilerki yıllara dağılmış ana - para ve faiz ödemelerinin bugünkü değerinin farkını veren "bağış eşdeğeri" nin taahhüt edilen krediye oranıdır. Bu oranın % 25'in üzerinde olması durumunda borç, tavizli olarak nitelendirilmektedir.*

(6) *Dış borçlarla ilgili istatistiklerde Türkiye ile Dünya Bankası verileri arasında tanım ve kapsam farklılığından kaynaklanan önemli farklar bulunmaktadır. Yukarıdaki analizle tutarlılığı sağlamak amacıyla Türkiye verileri Dünya Bankası kaynaklarından (World Bank (1985) alınmıştır.*

TABLO 8
TÜRKİYE NİN DİŐ BORÇLARI, 1974 -1983
(Uzun Vadeli Borçlar)
(Milyon Dolar)

	1974	1976	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Kamu ve Kamu Garantili Borçlar	4.458.7	5.948.5	10.054.7	14.895.1	18.704.0	19.087.2	18.720.9	19.004.0
Resmi Kaynaklar	4.236.4	5.021.9	8.111.5	9.912.8	12.762.4	13.618.2	13.647.2	13.797.2
Çok Taraflı	1.347.4	1.755.9	2.352.6	2.804.4	3.657.8	4.206.2	4.721.2	5.206.9
IBRD	678.1	1.047.9	1.485.8	1.757.4	2.328.2	2.822.0	3.385.4	3.927.2
IDA	196.1	194.3	192.4	191.3	189.4	188.2	186.5	184.0
İki Taraflı	2.889.0	3.266.0	5.758.9	7.108.3	9.104.6	9.412.1	8.926.0	8.590.2
Özel Kaynaklar	222.3	926.7	1.943.1	4.982.3	5.941.6	5.468.9	5.073.7	5.206.8
İhracatçı Kredileri	124.1	284.0	566.9	530.0	1.295.8	1.016.2	714.0	647.1
Mali Piyasalar	98.2	642.7	1.376.2	4.452.4	4.645.0	4.452.8	4.359.7	4.559.7
Transferi Gerçekleşen Borçlar	3.271.4	3.838.2	7.024.4	11.743.0	15.763.0	15.958.8	16.323.5	15.886.3
Kamu, Kamu Garantili	3.125.7	3.590.1	6.467.4	11.113.0	15.228.0	15.518.8	15.929.5	15.396.3
Garantisiz, Özel	145.7	248.1	557.0	630.0	535.0	440.0	394.0	490.0
Taahhütler	527.4	1.284.1	1.389.8	4.336.4	2.913.3	2.168.0	1.454.9	2.454.4
Resmi Kaynaklar	508.5	717.8	933.2	1.143.8	2.327.4	1.942.7	1.126.6	1.639.2
Çok Taraflı	368.0	291.2	411.9	472.0	1.016.1	806.7	781.9	791.8
IBRD	228.0	236.5	357.5	306.0	616.0	560.0	647.8	674.7
IDA	-	-	-	-	-	-	-	-
İki Taraflı	140.5	426.6	521.3	671.8	1.311.3	1.136.0	344.0	847.4
Özel Kaynaklar	18.9	566.2	456.6	3.192.6	585.9	225.3	328.4	815.2
İhracatçı Kredileri	-	130.0	101.4	27.3	45.5	23.0	1.6	23.3
Mali Piyasalar	18.9	436.2	355.3	3.165.3	540.4	202.3	326.8	792.0

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85, s. 294.

Dış borcun transferi gerçekleşen kısmı 1980'de mal ve hizmet ihracının 4 katını aştıktan sonra ihracattaki hızlı artışın sonucu 1983'de yüzde 191'e düşmüştür (Tablo 5). Diğer yandan GSMH'daki yıllık artış dış borç artış hızının altında kalması sonucu transferi gerçekleşen borç/GSMH oranı sürekli bir artış göstererek 1983'de yüzde 31'e ulaşmıştır ki bu göstergeler Türkiye'nin de içinde bulunduğu en çok borçlu 12 ülke (büyük borçlu ülkeler) ortalamasının üzerindedir (Tablo 5). Bu gruptaki 12 ülkeden ancak Mısır'ın (ve bu grup dışındaki Cezayir'in durumu Türkiye'den daha olumsuz bulunmaktadır. G. Kore'de bütün 1974-83 dönemi boyunca Borç/GSMH oranı yüzde 23'ün üzerinde (1981-83 döneminde ise yüzde 27-28 civarında) kalmasına karşın bu ülkenin ihracatında sağladığı hızlı artış nedeniyle Borç/İhracat oranı bütün AGÜ'ler ortalamasının altında (yüzde 70'lerde) kalmaktadır (World Bank (1985)).

Türkiye'ye taahhüt edilen krediler 1974-79 döneminde 8 katın üzerinde bir artışla 527 milyon dolardan 4,3 milyar dolara yükselmiştir (Tablo 8). 1979'dan sonra kredi taahhütlerinin 1982 yılına kadar sürekli gerilediği görülmektedir. 1982'de 1,5 milyar dolara düşen taahhütler, 1983'de 2,5 milyar dolara çıkmıştır. Bu gerilemede özel kaynakların taahhütlerindeki azalış başlıca nedeni oluşturmaktadır. 1979-81 arası bu kaynakların taahhüt ettikleri krediler 3 milyar dolar azalarak 200 milyon dolar düzeyine inmiştir. 1982 ve 1983'de ise bir artış göstererek 800 milyon dolara yükselmiştir.

Türkiye'nin Dış Borç Yüğü

Dünya ekonomisindeki gelişmeler ve ekonomik bunalımın AGÜ'ler üzerindeki etkilerini Türkiye'de de görüyoruz : Artan faizlerin ve borç ertelemelerinin dış borçluluğu ve borç servis yükünü artırması gibi. Fakat AGÜ'lerin bir çoğundan farklı olarak Türkiye mal ve hizmet ihracatını 1980'li yıllarda arttırmayı başarmıştır. Buna karşın Türkiye'nin dış borç servis yükündeki artış, Faiz/GSMH oranı dışında, en büyük borçlu 12 ülke ortalamasının üzerinde kalmıştır (Tablo 7). Türkiye'nin borç faizi ödemelerinin GSMH'ya oranı 1983 yılına kadar AGÜ'ler ortalaması ve Büyük Borçlu Ülkeler ortalamasının altındadır. Faiz ödemelerinin toplam dış borç servisindeki payı 1974'de yüzde 39'dan 1980 ve 1981'de yüzde 59'a yükselmiş, 1983'de ise yüzde 50'ye kadar gerilemiştir. Türkiye'nin dış borç servis ödemelerinin, bugünkü borç yapısı korunmak koşulu ile, artmaya devam edeceği, ancak 1991'den sonra azalma trendine gireceği Dünya Bankası'na hesaplanmıştır (Tablo 9). Bununla beraber Devlet garantisi olmayan borçların miktarı bugün kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda 1979-80 dönemindeki DÇM'lerin yarattığı soruna benzer bir durumla karşılaşmak her zaman mümkün olabilir (7).

(7) İç borçlanmanın maliyetinin dış borçlanmanınkinin üzerine çıkması ve 30 sayılı kararname ile hükümetin özel firmaları dövizle borçlanmaya teşvik etmesi, son yıllarda kısa vadeli borçlanmayı arttırmıştır. Bu yolla sağlanan borçların miktarı kesin olarak bilinmemektedir.

TABLO 9
TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ SERVİSİ PROJEKSİYONLARI^a (Milyon dolar)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
TOPLAM BORÇ SERVİSİ	2.737.1	2.813.7	2.876.4	2.903.3	2.706.3	2.368.6	2.205.2	1.274.2
Ana para	1.570.2	1.689.6	1.849.1	2.003.6	1.957.9	1.769.4	1.748.0	927.0
Faiz	1.166.9	1.124.1	1.027.3	899.7	748.5	599.2	457.2	347.2
RESMİ KAYNAKLI BORÇLAR	1.567.3	1.656.0	1.696.8	1.748.9	1.744.5	1.587.1	1.512.4	1.194.4
Ana para	901.8	987.7	1.046.6	1.139.1	1.196.1	1.109.0	1.106.1	853.9
Faiz	665.5	668.3	650.1	609.8	548.4	478.2	406.3	340.6
ÖZEL KAYNAKLI BORÇLAR	1.169.8	1.157.7	1.179.6	1.154.5	961.8	781.5	692.8	79.7
Ana para	668.4	702.0	802.5	864.5	761.8	660.4	641.9	73.1
Faiz	501.4	455.8	377.1	289.9	200.0	121.0	50.9	6.6

a. Kamu Borçları

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984—85, s. 295.

Yeni Borçlanma Koşulları

Borçlanma koşullarının Türkiye'de de dünya ekonomik konjonktürüne bağlı olarak ağırlaştığını gözlemekteyiz : Faiz oranları yükselirken geri ödeme süresi kısalmış, borçların tavizli kısmının oranı düşmüştür. Türkiye'ye resmi alacaklıların uyguladıkları faiz oranları, yüzde 5 ile en düşük yıl olan 1979 dışında, 1974-81 arasında yüzde 6-7 düzeyinde seyretmiş, 1982 yılındaki borçlanmalar da yüzde 10'a kadar yükselmiştir. (1983'de % 7,7) (Tablo 10).

TABLO 10
TÜRKİYE'NİN BORÇLANMA KOŞULLARI, 1974-1983
Kamu Borçları, Yeni Krediler^a

	1974	1976	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Resmi Kaynaklı Borçlar								
Faiz (%)	5.7	7.1	6.3	5.0	5.9	6.7	10.0	7.7
Vade (Yıl)	23.4	16.3	15.7	22.1	19.1	16.5	15.6	18.0
Ödemesiz Süre (Yıl)	5.9	4.9	4.6	6.5	5.9	4.9	4.5	5.2
Bağış Unsuru (%)	31.2	18.1	22.1	36.7	27.4	19.7	0.2	15.1
Özel Kaynaklı Borçlar								
Faiz (%)	12.6	8.0	8.3	13.6	17.5	15.5	14.9	9.4
Vade (Yıl)	10.3	8.8	7.8	7.1	4.5	5.6	5.5	6.3
Ödemesiz Süre (Yıl)	0.8	3.1	2.5	3.1	1.6	2.7	1.3	3.0
Bağış Unsuru (%)	11.3	7.6	6.0	15.5	17.0	16.7	15.1	2.9
Transferi Gerçekleşmiş Borcun								
Tavizli Borçlara								
Oranı (%)	82.8	72.4	46.9	32.7	28.6	29.7	29.9	29.8
Değişken Faizli								
Kredilere Oranı (%)	1.0	2.8	6.6	29.2	22.7	22.1	23.3	25.0
IMF Kredileri Kullanmaları (Milyar \$)	-	391.3	622.3	632.7	1.054.2	1.321.8	1.455.2	1.567.4

a. Transferi gerçekleşmiş borçlar

Kaynak : World Bank, World Debt Tables, 1984-85, s. 295.

Özel kaynaklardan sağlanan borçlanmalarda faiz oranlarının daha yüksek olduklarına yukarıda değinmiştik. 1974–79 arasında Türkiye için yüzde 10,0 olan bu faiz oranları 1980'de yüzde 17,5 ile en üst düzeyine çıkmıştır. Bundan sonraki yıllarda gerileyen faiz oranları 1983'de yüzde 9,4 ile 1979'dan bu yana en düşük değerine inmiştir.

Borç ödeme sürelerinin ise 1974 yılından itibaren 1979 yılı dışında, giderek kısaldığı, 23 yıldan 1984'de 14 yıla indiği gözlenmektedir. Özel kaynaklı borçlarda bu süre ortalama 6,3 yıl ile resmi kaynaklıdakinin 1/3'ü kadardır.

Özel kaynaklı borçlanmalarda 2–3 yıl olan geri ödemesiz süre 1980 ve 1982'de 1,5 yıla kadar inmiştir. Resmi kaynaklı borçlanmalarda bu süre 5–6 yıl civarında bulunmaktadır.

Bu gelişmeler, Türkiye'de borçlanmanın maliyetinin giderek yükseldiğini göstermektedir. Bunun diğer bir ölçütü, tavizli borçların toplam borçlara oranı olmaktadır. Türkiye'de tavizli borçlar 1974–76 arasında toplam borçların 3/4'ünü oluştururken son yıllarda bu oran 1/3'ün altına inmiştir (Tablo 10). Özel kaynaklı borçlanmalarda ise borçlanma koşullarının çok ağır olduğu gözlenmektedir. 1979–82 yılları arasında yapılan borçlanmalarda ise bağış unsuru negatife dönmüştür. Resmi kaynaklı borçlanmalarda bile bu oran 1982 yılında 0'a düşmüş, 1979 ve 1980 yılları dışında kalan diğer bütün yıllarda "tavizli"lik koşulu olan % 25'in altında kalmıştır. Türkiye'nin bu durumu özel kaynaklı borçlanmalarda AGÜ'lerin ortalaması ile büyük bir paralellik gösterirken, resmi kaynaklı borçlanmalarda daha ağır koşullarla borçlandığını göstermektedir.

Türkiye'nin dış borçlanmalarında borç servis yükünün artması, borçlanma koşullarının ağırlaşması Türkiye'nin ilerki yıllarda bu borçları geri ödemede önemli güçlüklerle karşılaşacağına bir işaretini oluşturmaktadır. Nitekim Türkiye'nin bu konuda kritik sınırı aştığı görülmektedir. Borç servisinin mal ve hizmet ihracına oranı, bir ülkenin borç yükümlülüklerini yerine getirebilmesinin bir ölçütü olarak alınmakta, yüzde 20 kritik bir oran olarak kabul edilmektedir. Bütün AGÜ'lerin ortalaması, 1983'e kadar, bu kritik oranın altında kalmaktadır. Türkiye'de ise bu oran 1980'den beri yüzde 30'lara yaklaşmıştır. Yukarıdaki rakamların kamu garantisi dışındaki özel borçları tam olarak kapsamadığı ve kısa vadeli borçları hesaba almadığı hatırlanırsa ve döviz rezervlerinin de 1980'den beri önemli bir artış göstermediği gözönüne alınırsa borç yükümlülüklerini yerine getirme konusunda Türkiye için tehlike çanlarının çaldığı söylenebilir.

V— BORÇ BUNALIMININ GELECEĞİ

Borç bunalımının geleceğine ve bu sorunun çözümüne iki açıdan yaklaşmak mümkündür. Birincisi sorunun mali yönüyle ilgilidir ve faiz oranlarının gelecek yıllardaki

performansına bağılı olarak kısa vadede alınacak önlemleri içerir. Sorunun ikinci kısmı ise dünya ekonomisinin reel yönünde gerçekleştirilmesi gereken düzenlemelerle ilgili bulunmaktadır.

Borç Sorununun Mali Yönü

Kısa, hatta orta dönemde borç bunalımına çözüm faiz oranlarının gelecek yıllarda alacağı değerle yakından ilgili bulunmaktadır. Bu konuda akla gelen ilk soru şudur: Reel faiz oranları bugünkü yüzde 8-10'luk düzeyini koruyacak mı? Yoksa ileri yıllarda uzun dönem tarihsel düzeyi olan yüzde 3-4'lük değerine inecek mi?

Bugün uluslararası piyasada reel faizlerin yüksek düzeyde kalmasının nedeni bir taraftan sanayileşmiş ülkelerin uyguladıkları sıkı para politikaları, diğer taraftan yine bu ülkelerdeki mevcut ve gelecekteki bütçe açıklarının boyutudur. Bu açıkların özel tasarruflarla enflasyonist olmayan bir şekilde finanse edilmesi AGÜ'lere ancak yüksek faizle fon aktarılmasına olanak bırakmaktadır. O halde, faiz oranlarının uzun dönemdeki düzeyi sanayileşmiş ülkelerin gelecek yıllarda uygulayacakları ekonomik politikalarla yakından ilgili bulunmaktadır.

Eğer faiz oranları, beklendiği gibi yüzde 3-4'lük tarihsel düzeyine inerse, ekonomik politikalarını sağlam, rasyonel temellere oturtmuş ülkelerin bu reel faiz oranlarından borçlanmaları uzun dönemde bir sorun yaratmaz. Bu takdirde AGÜ'lerin cari işlemlerinde gerçekleştirmek zorunda kalacakları kısıntı miktarları daha sınırlı kalacaktır. Dolayısıyla bu ülkelerin bugünkü ve gelecekteki üretimlerinden büyük fedakarlık yapmadan dış finansman yoluyla ekonomik büyümelerini sürdürmeleri mümkün olabilir.

Diğer taraftan reel faizlerdeki bugünkü yüksek oranlar gelecekte de devam ederse AGÜ'lerin bu yüksek faizlerde yapabilecekleri yatırımlar önemli oranda sınırlanmış olacaktır. Bu durumda AGÜ'lerin, geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi, cari işlemlerinde maliyeti büyük olan kısıntılara gitmeleri kaçınılmaz olacaktır. Dengeleme, yüksek reel faiz oranlarında, ancak cari işlemler açıklarının küçültülüp yabancı sermayeye bağımlılığın azaltılması ile sağlanabilir.

Faiz oranlarının düzeyi ne olursa olsun kısa dönemde AGÜ'ler için bir kısım önlemlerin alınması kaçınılmaz olmaktadır. Bu konuda ekonomilerinde gerekli önlemleri alıp yeni koşullara uyum sağlamış (cari işlemler açığını küçültüp ihracatını arttırmayı başarmış) ülkelerle, böyle bir uyumu gösterememiş ülkeler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Bununla beraber her iki grup için de kısa vadeli çözüm olarak, borç ödemelerinde yeni düzenlemeler gerekli olmaktadır. Orta ve uzun vadeli borçlarla ilgili ana para geri ödemelerinin yüzde 70'inden fazlası 1987 yılına düşmektedir. Bu bakımdan her iki gruptaki ülkeler için şu önlemler akla gelmektedir : Uyum sağlamış ülkeler için, bu ül-

kelerin uluslararası piyasada borçlanmalarının tehlikeye düşmesini önlemek amacıyla, borç geri ödeme koşulları iyileştirilebilir. Uyum sağlamamış ülkelerin ise yeni ekonomik koşullara uyum sağlayacak, ekonomilerindeki kaynak israfını önleyecek önlemleri almaları gerekmektedir. Bu konuda birinci derecede sorumluluk kendilerine düşmektedir. Fakat bu önlemlerin uygulanabilmesi, geniş ölçüde, bu ülkelerin içinde buldukları sıkıntılardan kurtulmalarına bağlıdır. Bu bakımdan, bu ülkeler için de borç geri ödeme koşullarında iyileştirme sağlanmalıdır. Bu gurup içinde bulunan en fakir ülkeler (Sahra - altı Afrika ülkeleri) için son yıllarda azalma eğilimi gösteren tavizli resmi yardımların artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu ülkeler özel piyasadan borçlanamaz ve borçlanmalarını da doğru olmaz. Bu ülkelerin iç tasarrufları ile yatırımlarını sürdürmeye çalıştıkları takdirde, kişi başına gelirlerini attırmaları mümkün değildir.

Borç Sorununun Reel Yönü

Ticaret ve borç madolyonun iki yüzüdür. Uluslararası borç, ertelenmiş uluslararası ticaret anlamındadır. Vadesi geldiğinde borcun mal veya hizmet olarak geri ödemesi gerekir. Yapılan borçlanmanın reel faizinin ödenebilmesi reel ticaret dengesi fazlasını, borcun kendisinin ödenebilmesi ise reel cari işlemler dengesinin fazla vermesini gerektirir. Buna bağlı olarak, yabancı sermaye akımlarında veya faiz oranlarındaki değişimler sonucu, hem borçlu, hem de alacaklı ülkelerin ticaret dengelerinde bunlara paralel değişmelerin ortaya çıkması (faktör gelirleri dengesinde veya sermaye dengesinde bunları telafi edici değişimler gerçekleşmemişse) kaçınılmaz olmaktadır.

AGÜ'lere verilebilecek kredilerin azalması veya reel faiz oranlarının yükselmesi koşullarına uyum, ancak, alacaklı ülkelerin ticaret dengesi fazlalığının azaltılması, borçlu ülkelerde ise ticaret açığının küçültülmesi yoluyla sağlanabilir. Ticaret dengelerinde yapılması gereken bu uyumlar kolay ve sancısız gerçekleşmemektedir. Bu düzenlemeye direnme gösterilmesi ise, gereken uyumun geciktirilmesi ve etkin olmayan yollara kaçılması anlamını taşır. Demek ki bu uyumun mümkün olan oranda bir hızla ve aksamadan gerçekleştirilmesi, borç bunalımının çözümünün - yeterli olmamakla beraber - gerekli koşuludur.

Bu uyumun ne sanayileşmiş ülkelerde, ne de AGÜ'lerde gerçekleştirildiğini görüyoruz. Borçlu ülkelerin, borçlarını geri ödeyebilmeleri için borçlarının ana para ve faiz ödemelerini karşılayabilecek ölçüde bir üretim artışı sağlamaları gerekir. Diğer bir deyimle, borçlandıkları sermayenin, yüksek reel faiz oranının üzerinde bir gelir yaratacak verimli alanlara yatırılmaları gerekir. 1970'lerde bunu yapan ülkelerin ikinci petrol şokunu daha rahat atlattıklarına, uyum sağlayamayanların ise borç bunalımı içine düştüklerine yukarıda değinmiştik.

Borçların geri ödenebilmesinin ikinci yönü, yaratılan artığın (borçlanma ile yaratılan üretim artışının) dövize çevrilip transferlerin gerçekleştirilmesidir ki bu da ancak dış satım yoluyla sağlanabilir. Bu ise borçlu ülkelerin cari işlemler açıklarının sanayileşmiş ülkeler tarafından masedilmesini gerektirmektedir. Alacaklı ülkelerin masetmesi gereken en yüksek meblağ 1980'lerde 100 milyar dolar civarındaydı. Bu kadar büyük bir meblağın masedilmesi için, sanayileşmiş ülkelerin toplam harcamalarında sadece yüzde 1'lik bir artış yaratmaları yeterli olacaktı. Buna ek olarak, söz konusu transferin gerçekleştirilebilmesi için, sanayileşmiş ülkelerde ticareti yapılan mal ve hizmetler üretiminde yüzde 2'lik bir daralma yapılması da söz konusu olmaktadır. Bununla beraber, dünya ekonomisinin ve uluslararası ticaretin canlandığı bir ortamda bu endüstrilerde genel bir daralmanın yer almasına gerek kalmadan sözkonusu masetmenin gerçekleşebileceği ileri sürülmektedir (Wolf (1985)).

Bununla beraber dış transferlerin arzulandığı şekilde gerçekleşmediği gözlenmektedir. Bunun sonucu, borçlu ülkelerin gerçekleştirmek zorunda kaldıkları yapısal değişime gerektiğinden çok daha ızdıraplı olmaktadır. Bunun, her ikisi de AGÜ'lerin ihracatlarını arttırmada karşılaştıkları güçlüklerle ilgili, iki nedeni bulmaktadır. Birincisi, borçlu ülkelerin kendilerinde uygulanan ve borç bunalımıyla birlikte dış alımlarını kısma gereği ile gittikçe artan bir korumacılık uygulamasıdır. Bunun sonucu, zaten düşük olan ihracatın kârlılığının daha da düşmesidir. İkinci neden ise sanayileşmiş ülkelerin, AGÜ'lerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ve ihraç etmeye çalıştıkları bir çok mala karşı uyguladıkları korumacılık politikalarıdır.

İhracatlarını arttırmada karşılaştıkları güçlükler nedeniyle AGÜ'ler ithalatlarını kısmak zorunda kaldıklarına yukarıda değinmiştik. Bu ülkelerin ithalatlarının çok büyük bir kısmını ara mallar ve yatırım malları oluşturmaktadır. Diğer bir deyimle bunlar, bugünkü ve gelecekte üretim için zorunlu mallardır. Harcamalarında yapmak zorunda kaldıkları bu kısıntı, AGÜ'lerin üretimlerinde önemli kayıplara yol açmıştır. Söz konusu üretim kaybı, bu ülkelerin harcamalarında, bu kaybın olmadığı duruma oranla, çok daha büyük bir kısıntıyı gerektirmektedir. Bu nedenle AGÜ'ler, kaynaklarının tam kullanımına olanak sağlayacak, dolayısı ile üretimi arttıracak bir uygulama olan ihracat artışı sağlamak yerine ithalatlarını kısma yoluyla dış açıklarını kapatmak zorunda bırakılmışlardır.

Sürekli Çözüm

Kısa ve orta dönemde AGÜ'lerin borç bunalımına çözüm, finansal sorunların hafifletilmesiyle ilgili önlemleri kapsar. Bununla beraber borçların ertelenmesi ve borç ödeme koşullarının düzenlenmesi, bu ülkelere artan oranda sermaye sağlanması gibi önlemler ancak zaman kazanmak için gereklidir. Uzun dönemli ve kalıcı çözüm, dünya ekonomisinin reel yönünde değişimleri gerektirmektedir.

Bu değişmenin ön koşulu, dünya ekonomisinde hızlı bir büyümenin sağlanmasıdır. Sanayileşmiş ülkelerde enflasyonsuz yüzde 3,5 veya daha hızlı bir büyüme hızı sağlanabilirse, uluslararası ticaret hacmi reel olarak yüzde 5 büyüyebilir (eğer korumacılık, sanayileşmiş ve AGÜ'lerde artmazsa). Bu büyüme hızıyla AGÜ'ler ihracat gelirlerinde yüzde 5,5-6,0'lık bir artış sağlayabilirler. Buna ek olarak, reel faiz oranlarının yüzde 4 düzeyine inmesi AGÜ'lerin dış borç servisi yükünü giderek azaltarak, bu ekonomilerde ekonomik büyümelerine olanak verecek bir ithalat artışına yol açabilir.

Borç sorununun kalıcı çözümü, borçlu ülkelerin yapısal uyumu gerçekleştirmelerini gerektirmektedir. Geçmişte, aşırı değerlenmiş kurlarını ve etkinlikten uzak üretim politikalarını sürdürmek amacıyla borçlanmış olan ülkelerin bundan böyle borçlanmalarına olanak olamadığını yukarıda görmüştük. Bu ülkeler ekonomilerinde gerekli değişiklikleri gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu uyum sadece devlet bütçe açıklarının azaltılmasını değil, kaynakların etkin kullanımını sağlayacak politikaların uygulamaya konulmasını da içermek zorundadır. Ancak bu şekilde harcamaları kısmanın bugünkü ve gelecekteki üretim üzerindeki olumsuz ve enflasyonun özel sektörde yaratacağı yıkıcı etkiler minimize edilebilir.

Ekonomik politikalarını düzenlemeleri gereken ülkeler sadece borçlu ülkeler değildir. AGÜ'lerin borç yükümlülüklerini yerine getirme amacıyla gösterecekleri çabalara sanayileşmiş ülkelerin de gereken karşılığı göstermesi gerekir. Bunu yerine getirmenin en kolay ve en adil yolu uluslararası ticaretin serbestleştirilmesinde yatmaktadır. Son yirmi senede gelişmiş batılı ülkelerin AGÜ'lerin ihracat mallarına uyguladıkları tarife ve tarife dışı korumacılık eğilimlerinde artış görülmektedir. Tarife dışı koruma önlemlerinin GATT kurallarının etkinliği ve işlerliğini azaltması yanında GATT - dışı koruma yöntemlerinin de giderek yaygınlaştığı gözlenmektedir ('gönüllü' ihracat kısıtlamaları gibi). Bu gibi yöntemler ve diğer tarife dışı önlemlerle (sektör - spesifik sübvansiyonlar) tarım, tekstil ve giyim, gemi yapımı, çelik ve otomobil endüstrilerini içine alan bir çok üretim dalında korumacılık yaygınlaşmıştır.

Dünya ekonomisinin canlanması ve AGÜ'lerin dış satımlarını arttırabilmeleri, (dolayısıyla döviz transferlerinin gerçekleştirebilmeleri) uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Ticaretteki mevcut engellerin kaldırılması ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi hem sanayileşmiş, hem de gelişmekte olan ülkelere fiyat mekanizmasının işlerlik kazanmasına yardım edecektir. Ancak bu şekilde ekonomilerdeki mevcut katılıklar (özellikle işgücü ve sermaye piyasalarında) kaldırılarak üretim etkinliği sağlanabilir.

Ticaretin serbestleştirilmesi gerçekleştirilmeden uygulanacak kısıtlayıcı politikalar ancak durgunluk yaratır, ve böyle bir ortamda uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek de güçleşir. Borç sorununa sürekli çözüm, geniş ölçüde, ticaretin serbestleştirilmesi ve bunun yol açacağı reel ekonomideki etkinliğin sağlanmasında yatmaktadır.

Kısaltmalar

- AGÜ'ler : Az gelişmiş ülkeler, Gelişen ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.
- DRS : Debt Reporting System. Dünya Bankası'nın dış borçlarla ilgili ayrıntılı verileri bu sisteme dahil 104 ülkeyi kapsamaktadır.
- DAC : Development Assistance Committee.
- IDA : International Development Association.
- ODA : Official Development Assistance.
- World Bank : Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD).
- .. : Veri yok.

KAYNAKLAR

- KRUEGER, A.O. (1984), Debt Problems of the Developing Countries, ODTÜ Gelişme Dergisi, 11 (3 ve 4), 249–261.
- SOLOMON, A.M. (1983), Toward a More Resilient International Financial System, Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review, Autumn, 1–5.
- WOLF, M. (1985), Two Faces of a Coin : International Trade and Debt, IDS Bulletin, vol. 16 (1), January, 9–4.
- IMF (1984), World Economic Outlook,, September 1984, Occasional Paper No. 32, Washington, D.C.
- WORLD BANK (1985), World Debt Tables, External Debt of Developing Countries, 1984–85 Edition, Washington, D.C.

